

HENRICI REIGER;

LITT. HUM. ET JURIS CAND.

IN ACADEMIA GRONINGANA,

COMMENTATIO

AD

QUAESTIONEM,

PROPOSITAM AB ORDINE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM, IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA:

„ *Quaenam fuerunt Ciceronis placita de Origine, Felicitate et Proposito Civitatis.* "

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT.

D. XXVI. M. MARTII A. MDCCCXXVII.

TRAJECTI AD RHENUM,
APUD JOH. ALTHEER.
ACADEMIAE TYPOGRAPHUM.
MDCCCXXVII.

Honor alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloria.

CICERO.

PRAEFATIO.

Si qua datur quaestio, quae elapſo ſeculo occupavit et, qua vivimus aetate, viros doctos occupat, Philoſophos itidem ac Juris Publici doctores; profecto ea est, quae agit de Civitatibus, earumque origine, propoſito, ut et de juribus ex hoc oriundis.

Variae et discrepantes ſunt doctorum hominum ſententiae; imo acerrime ſaepe his de rebus inter eos fuit disputatum.

Alii (ut de propoſito Civitatis tantum dicam) disputant, id esſe moralem perfectionem; religionem alii; alii felicitatem, alii ſtatum justitiae, ſive juris ſecuritatem.

Dantur etiam, qui omnem disputationem de propoſito civitatis inutilem et ſupervacaneam ducant; quaſi e propoſito civitatis, Imperantium atque

atque civium jura et officia non fint defcribenda et definienda.

Sed recentiorum difcrepantes fententias his de rebus afferre, non hujus est loci.

In tanta opinionum diverfitate inter recentiores, utile et jucundum est, cognoscere, quid de origine, felicitate et propofito civitatis fenferit, philofophiae apud Romanos parens Cicero.

Fuit enim ille, qui operam fuam collocavit in contemplatione civitatis non tantum, fed majorem etiam vitae partem in adminiftranda republica confumfit, cujusque fcripta cupide defiderantur, religiofe confervantur.

Tanti philofophi placita cognoscere de rebus, quae ad civitatem pertinent, operae pretium est, cum negari nequeat, eum non in una disciplina facem recentioribus praetulisfe.

Idem fortasfe de eo esfet praedicandum, fi comparatio inftitueretur ejus placita inter et recentiorum fententias de civitatis origine, felicitate ac propofito.

Utilisfima et jucundisfima certe est quaestio ab Ordine Philofophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum in Academia Rheno-Trajectina propofita:

„ Quaenam fuerunt Ciceronis placita de ori-
„ gine, felicitate et propofito civitatis."

Quid

Quid igitur mirum, juvenes excitari, ut vires periclitentur in exponendis hisce placitis?

Mihi faltem arrifit materia, et manus operi admovi, non fpe praemii (quam quidem exiguam esfe fentio, ubi et cognitione et fcribendi facultate peritiores in certamen funt venturi) fed ut lucrum, quod mihi certisfimum promifi, incrementum nempe doctrinae meae quantulaecunque, caperem ex argumenti elaboratione.

In fcribendo eum fecutus fum ordinem, quem Illustr. Ordo indicavit: praemisfis tamen paucis de *notione civitatis*, *populi* et *civitatis praestantia*, ex fententia Ciceronis. Itaque

CAP. I. Agam de *origine civitatis*, ex fententia Ciceronis.

CAP. II. De *felicitate civitatis.*

§. 1. De notione Felicitatis:

A. De Felicitate civitatis respectû civitatum externarum.

B. De Felicitate civitatis ratione conformationis internae.

§. 2. De Imperii formis, deque optima forma Imperii.

Tandem monendum, me placita Ciceronis referentem, id fecisse, retentis ipsius Tullii verbis, ita ut colligendi rationem sim secutus; interjectis meis, paucis vero, ut inter se cohaererent loca ex scriptis ejus collecta.

PRO-

PROLEGOMENA.

DE NOTIONE *CIVITATIS*, — *POPULI*, — DE *CIVITATIS PRAESTANTIA* EX SENTENTIA CICERONIS.

„ Nec bene vivi sine Republica
„ potest, nec quicquam civi-
„ tate, bene constituta, bea-
„ tius."

Cic. de Rep. V. 5.

Recte omnino Tullius noster observavit:
„ ingrediendum esse in disputationem, qua om-
„ nibus in rebus disserendis utendum est, si er-
„ rorem velis tollere, ut ejus rei, de qua quae-
„ ratur, si nomen quod sit conveniat, expli-
„ cetur, quid declaretur eo nomine; quod si
„ convenerit, tum demum decere, ingredi in
„ sermonem; numquam enim quale sit illud,
„ de quo disputabitur, intelligi posse, nisi
„ quid

„ quid ſit fuerit intellectum prius (1)." Ideoque et nos, quoniam de *Civitate* quaerimus, primo loco videamus, quamnam Cicero tradiderit civitatis notionem.

Cicero vocabulo *Civitas* non frequenter utitur; ſed eam potius deſignat voce *Respublica;* quam non intelligendam esſe eam *Rempublicam*, quam recentiores hoc vocabulo ſignificaverunt, ſed generatim eam ſocietatem, quam Graeci πολιτείαν appellaverunt, non est quod moneam.

Civitas autem (ut a Cicerone deſcribitur) est Respublica, ſive Res Populi „ multitudo hominum, in quoddam vinculum redacta concordiae (2). Civitates non ſunt omnis ferorum et immanium conventus, non omnis fugitivorum ac latronum unum in locum congregata multitudo; (3) ſed conventicula ſunt hominum; *juris* ſunt ſocietates, a concordi hominum multitudine initae (4)."

Populus vero „ non est *omnis* hominum coetus, quoquo modo congregatus, ſed coetus multitudinis, qui juris conſenſu et utilitatis „ com-

(1) Cic. de Rep. I. 24. De Orat. I. 48.
(2) —— ——— III. 31. 32. 33. 34. ib. I. 25. 32.
(3) —— Parad. IV. 1.
(4) —— Pro Sext. 42. De Rep. 1. 32. cf. Fragm. L. 6.

„ communione est sociatus; et continetur ita, ut sine consensu et societate, cogitari nequeat Populus (5).

De *praestantia* talis conventus hominum, jure sociatorum, ipsum audiamus Ciceronem. Eum vocat: „ societatem *sanctam* (6); *imo a Diis constitutam;* nam ex ea nascitur pietas, „ religio, justitia, fides, pudor, continentia, fu„ ga turpitudinis, appetentia laudis et honesta„ tis, in laboribus et periculis fortitudo (7). „ Quare omnium rerum, quae in terra fiunt, ni„ hil Principi Deo, qui omnem hunc mundum „ regit, acceptius est, quam concilia coetusque „ hominum, jure sociati, qui *Civitates* appellan„ tur (8). Nec ulla res, ne Philosophorum „ quidem oratio datur, tam exquisita, quae sit „ anteponenda bene constitutae civitati (9); nec „ quicquam bene constituta civitate datur bea„ tius (10); nihil denique Republica carius, „ nihil optatius, nihil dulcius (11)."

CA-

(5) Cic. De Rep. I. 25 cf. Fragm. III. 37. De Rep. III. 33 et 31.

(6) —— De Legg. II. 7.

(7) —— De Rep. I. 2. Cic. de Off. III. 6.

(8) —— ib. I. 7.

(9) —— de Rep. I. 2.

(10) — ib. V. 5.

(11) — Or. Philipp. V. 18.

CAPUT I.

DE CIVITATIS ORIGINE EX SENTENTIA CICERONIS (12).

Saepisſime inter doctos homines mota fuit quaestio, an unquam homines in ſtatu naturali, ſive nondum civili, vixerint. Quicquid hac de re ſit, nostrum non est, tantas componere lites, qui ſuſcepimus tantum, Ciceronis ſententias referre. Hic igitur judicavit, civitatem non esſe a natura, ſed fuisſe tempus, quo extra civitatem vixerunt homines. „ Nam (ita loquitur) fuit „ quoddam tempus, cum in agris pasſim, bes- „ tiarum modo, vagabantur homines, et ſibi „ victû fero vitam propagabant; nec ratione „ ingenii quicquam, ſed pleraque viribus corpo- „ ris

(12) Probę tenendum, me *originem* inter et *fundamentum* civitatis distinxisſe. Scio equidem a recentioribus nonnullis neglectam fuisſe hanc distinctionem: inter ea autem rite esſe distinguendum, non habeo quod moneam. Ceterum quaeſitum fuit de origine *civitatis* non *Societatis*, cujus illa videtur esſe ſpecies.

„ ris administrabant; nondum divinae religionis, „ non humani officii ratio colebatur; nemo nuptias viderat legitimas; non certos quis adspexerat liberos, non jus aequabile, quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem atque inscientiam caeca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendum viribus corporis utebatur, perniciosissimis satellitibus (13)."

Causae, quae civitatibus originem dederunt, distinguendae videntur in *occasionales* (sit venia verbo, quod in scholis usurpatur) sive *historicas*, (quo nomine etiam veniunt) (14) et *finales* (15).

Occasionales sive *Historicae* apud omnes populos non fuerunt eaedem, sed diversae, pro diversis temporibus, diversis hominum ingeniis et necessitatibus. In has autem causas inquirere, difficillima est res, propter veterum monumentorum penuriam (16).

Prae-

(13) Cic. de Inv. I. 2. Adde Cic. Pro Sextio c. 42. eundem de Oratore I. 9.

(14) Ita vocantur a Cl. K. S. Zachariae: *Staatswissenschaftliche Betrachtungen über Cicero's wiedergefundenes Werk vom Staate, p.* 68, 69.

(15) De Causis Finalibus, ut in scholis vocantur, videbimus, ubi de *proposito* civitatis agemus.

(16) „ Mille circonstances peuvent avoir donné lieu à „ la

Praecipua tamen causa est hominis natura, quae ita ad societatem civilem rapitur, ut citra eam vivere vix posit.

Cicero etiam, *humanam naturam* praecipue originem civitati dedisse, existimat; quia homo, naturali solitudinis odio, societatem quaerit aliorum, quorum causa est natus; ad quam *naturalem* hominum *congregationem*, quam expressis verbis *primam causam coeundi* vocat (17), etiam referri posfunt connubia familiarumque conjunctiones.

„ Homines (ita loquitur) Natura sunt con„ gregati (18); Natura autem facti sunt ad par„ ticipandum alium ab alio, communicandum„ que

„ la naissance d'une société civile, sans que les mem„ bres y aient été portés par les motifs, qu'on leur at„ tribue. — Mille différentes causes en differents temps „ et en differentes circonstances, — dont le temps a „ effacé le souvenir — ont pu porter les hommes à „ s'unir en corps d'etat." *E. Luzac ad Wolff. J. N. et G.* §. 927 *in nota.* „ Semblables aux vents, qui viennent, „ on ne sait d'où, et qui soufflent partout où il leur „ plait, les formes des sociétés se rapportent à une ori„ gine obscure et lointaine; elles naquirent avant la da„ te de la philosophie, et l'instinct y eut plus de part, „ que les speculations." *Fergusson Histoire de la Soc. Civ. I. p* 266.

(17) Cic. de Rep. I. 25.

(18) —— De Off. I. 44.

„ que inter omnes jus (19). Homines non si-
„ bi solis nati, sed hominum causa generati
„ sunt, (ut ipsi inter se alii aliis prodesse pos-
„ sent (20): nam omnes inter se naturali qua-
„ dam indulgentia et benevolentia continen-
„ tur (21). Appetit homo (nam hominum
„ genus non est singulare nec solivagum) homi-
„ num conjunctiones et societatum (22); et
„ nemo in solitudine vitam agere vult, ne cum
„ infinita quidem voluptatum abundantia (23)."

Ad hanc naturalem hominum congregationem referri possunt connubia, familiarumque conjunctiones.

„ Commune (sunt verba Ciceronis) animantium
„ omnium est conjunctionis appetitus, procreandi
„ causa, et cura quaedam eorum, quae procreata
„ sunt. Sed inter hominem et belluam hoc
„ maxime interest, quod haec tantum sensu mo-
„ vetur; ad id solum, quod adest, quodque
„ praesens est, se accommodat, paululum ad-
„ modum sentiens praeteritum aut futurum. Ho-
„ mo autem, quod rationis est particeps, per
„ quam

(19) Cic. De Legg. I. 12.
(20) —— De Off. I. 7.
(21) —— De Legg. I. 13.
(22) —— De Fin. IV. 7. de Rep. I. 25.
(23) —— ib. III. 20.

„ quam consequentia cernit, causas rerum vi-
„ det, earumque progressus et quasi antecessio-
„ nes non ignorat, similitudines comparat, et
„ rebus praesentibus adjungit atque annectit futu-
„ ras, facile totius vitae cursum videt, ad eam-
„ que degendam praeparat res necessarias. —
„ Eademque natura, vi rationis, hominem con-
„ ciliat homini, ingeneratque inprimis praeci-
„ puum quemdam amorem in eos, qui procrea-
„ ti sunt, impellitque, ut hominum coetus et
„ celebrationes (24) esse, et a se obiri velit;
„ ob easque causas studeat parare ea, quae ad
„ cultum et ad victum suppeditent; nec sibi so-
„ li, sed conjugi, liberis, caeterisque, quos ca-
„ ros habeat tuerique debeat (25). Cumque sit
„ hoc natura commune animantium, ut ha-
„ beant libidinem procreandi, prima societas in
„ *ipso conjugio* est, proxima in *liberis*; deinde
„ una domus, communia omnia. Id autem est
„ *principium Urbis et quasi Seminarium Rei-*
„ *publicae.* Sequuntur fratrum conjunctiones,
„ deinde consobrinorum, sobrinorumque, qui
„ cum una domo jam capi non possunt, in alias
„ domus, tanquam in colonias exeunt. Se-
„ quun-

(24) *Celebrationes;* durius hoc videtur. Nonne potius legendum: *Conjunctiones?*

(25) Cic. de Off. I. 4.

„ quuntur *connubia* et *affinitates*, ex quibus „ etiam propinqui, quae propagatio et soboles „ *Origo est Rerum publicarum* (26).

Cicero porro eloquentiae vim causam vocat, quae homines in civitates contraxit. Quaerit enim. „ Quae vis alia potuit, aut dispersos ho„ mines unum in locum congregare, aut a fera „ agrestique vita ad hunc humanum cultum ci„ vilemque deducere, aut jam constitutis civita„ tibus leges, judicia, jura describere? (27).

„ In

(26) Cic. de Off. I. 17.

(27) Cic. de Orat. I. 8. Adde: de Inv. I. 1. de Orat. I. 9. Ne quis dicat, *Ciceronis* non esse hanc sententiam, sed *Crassi*. Scio equidem (monente summo Wyttenbachio in Disp. de Immortalitate Animi, in Opusc. Vol. II. p. 638) diligenter animadvertendum esse, quid ex sua, quid ex aliena persona pronuntiet Cicero. Sed an Cicero sub Crassi, an vero sub Antonii, qui loquentes inducuntur, persona, suam de vi Eloquentiae explicet sententiam; an tandem in libris de Oratore non sua, sed celebriorum Oratorum praecepta posteritati mandare voluerit (de quo inter eruditos certatur, Vid. Cl. *J. F. L. Schröder*, *Werken der Holl. Maats. van fraaije Kunsten en Wetensch.* D. III. p. 493. et Conf. *F. A. van Hall.* In Opusc. *Over de vraag: Heeft Cicero in zijne Redek. Voorschriften enz.* Amst. 1819. haec, inquam, quaestio a me praetermitti potest, cum, quod hic invenitur, placitum de vi eloquentiae ipsi Ciceroni videtur tribuendum, propterea quod in Libris de Inventione idem occurrit.

„ In isto ſtatu nondum civili fuit quidam vir „ magnus et ſapiens, qui cognovit, quae mate- „ ria esſet et quanta ad res maximas opportuni- „ tas in animis hominum, ſi quis eam posſet „ elicere et praecipiendo meliorem reddere; qui „ disperſos homines, in agris et tectis ſilvestri- „ bus abditos, ratione quadam compulit unum „ in locum et congregavit, et eos in unam „ quamque rem deducens utilem atque honestam, „ primum propter inſolentiam reclamantes, dein- „ de propter rationem et orationem ſtudioſius „ audientes, ex feris et immanibus mites reddi- „ dit et manſuetos — — — ac mihi quidem „ videtur haec nec tacita, nec inops ſapientia „ perficere potuisſe; ut homines a conſuetudine „ ſubito converteret, et ad diverſas vitae ratio- „ nes traduceret. — — — Profecto nemo, niſi „ gravi ac ſuavi commotus oratione, cum viri- „ bus corporis plurimum posſet, ad jus voluis- „ ſet ſine vi descendere; ut inter quos posſet „ excellere, cum iis ſe pateretur aequari, et „ ſua voluntate a jucundisſima conſuetudine re- „ cederet, quae praeſertim jam naturae vim ob- „ tineret propter vetustatem (28). — Inde quo- „ que factum est, ut cum in dicendo ſaepe „ par, nonnumquam etiam ſuperior viſus esſet

„ is

(28) Cic. de Inv. I. 2.

„ is, qui, omisso studio sapientiae, nihil sibi „ praeter eloquentiam comparasset, et multitu„ dinis et suo judicio, dignus, qui Rempubli„ cam gereret, videretur (29)."

Duas igitur, ut vidimus, recenset Cicero causas, quae civitati dederunt originem: naturalem nempe quandam hominum congregationem, et eloquentiae vim; nam quae aliae ab eo vocantur coeundi causae, uti posthac videbimus, ad causas, quae dicuntur *Finales*, sive ad *Propositum* civitatis, sunt referendae.

Fuerunt inter veteres, qui inter causas, quae civitatibus dederunt occasionem, hominum *imbecillitatem* haberent, ut Polybius (30). His vero non adsentitur Cicero; negat enim expressis verbis, eam causam coeundi esse. (31)

Plures alias, a philosophis propositas causas, quae civitati originem dederunt, enumerare et ad examen vocare possemus (e. g. defectum et indigentiam, communem religionem, aliasque multas): sed quaestionis fines egredi noluimus, qua non quid aliis, sed quid Ciceroni ea de re placuerit exponi voluit Illustr. Ordo.

C A-

(29) Cic. Ibid. I. 3.
(30) Polyb. VI. 3.
(31) Cic. de Rep. I. 25.

CAPUT II.

DE CIVITATIS *FELICITATE* EX SENTENTIA CICERONIS.

„ οὔτε ταῖς εὐπραγίαις τῶν ὀλι-
„ γων, οὔτε ταῖς δυστυχίαις
„ τῶν πόλλων ἕτερον τί ἢ το τῆς
„ πόλεως σχῆμα αἴτιον."

Dionys. Hal.

§. 1.

Quid ſit Felicitas *civitatis.*

Ut ſinguli homines, ita et populi, fortuna fruuntur vel proſpera vel adverſa. Qui proſpera florent fortuna, *Felices* dicuntur, et felicitate frui.

Felicitas vero non ſpectatur in omnium omnino rerum abundantia et affluentia, ſed in *honeſtarum* tantum *rerum proſperitate* cernitur: ita

et

et Cicero eam describit: felicitas, inquit: „non est „ aliud, nisi honestarum rerum prosperitas (32)."

Sed *Civitas* quando honestarum rerum prosperitate florere, sive *felix* dici potest? Generaliter respondendum est: felix dicenda est civitas, quae quam proxime accedit ad *propositum*, quod cives in contrahenda civitate sibi proposuisse censendi sunt.

Propositum hoc generali enuntiatione expressit Cicero, cum *utilitatis communione* civitates sociatas dixit. Accuratius autem civitatis *propositum* vocavit:

1°. *Jus tutum* (a quo pendet utilitatis communio) s. *Spem custodiae rerum suarum*;

2°. *Vitam beatam*, *honestam*, *et quietam* (33).

Felix dici potest *Civitas*,

α aut respectu *Civitatum externarum*;

β aut *in se* spectata; i. e. *ratione conformationis internae*.

Ut vinculum datur juris inter *Cives*, ita et inter *Civitates*. Uti natura congregavit homines, ita natura sociatos voluit esse populos. — Qui societatem civilem contraxerunt homines, po-

(32) Fragm. op. Cic. ed. Ernesti. 1061.

(33) De proposito civitatis latius Cap. 3. agemus, quo placita Cic. hac de re exponentur.

populum quidem separatum efficiunt, qui legibus, quas condidit, se obstrinxit; sunt tamen officia, quae erga exteras gentes, erga reliquum humanum genus praestare debent.

Ut homo legi naturali, sempiternae, communi omnium magistrae, parere debet, ita quoque populis ei legi, quae neque tempore neque loco mutatur, parendum est.

Hujus naturalis quasi societatis inter populos propositum itidem esse debet *Jus tutum*, *Juris securitas*; aliis verbis, ut ne alter alterius felicitati noceat.

Scio equidem, Jus Gentium a Romanis vix ac ne vix quidem fuisse excultum. Politica Romanorum ad cives tantum referebatur (34). Vinculum, quo hodie peregrinae gentes sunt constrictae, antiquos populos non conjungebat. Rarum enim erat inter populos commercium, cum mercatura, quâ praecipue ad humanitatem componuntur gentes, non nisi ab uno alterove populo exercebatur, imo a Romanis negligebatur, si non contemnebatur (35).

Ro-

(34) Sunt fere verba Cl. Ph. G. van Heusde: Diat. in Civit. Ant. In Comment. Lat. 3ae Class. Instituti Reg. Belg. Vol. II. p. 55.

(35) Cf. Cl. Ph. G. van Heusde, l. l. p. 49 — Cic. de Rep. II. 4. — „ Illiberalis et sordidi quaestus mer-

„ ce-

Romana gens rem militarem honestissimam ducebat, et ea fortunam honoremque quaerebat; armis, triumphisque erat occupata.

A. Diximus Jus Gentium a Romanis non fuisse excultum; ne quis tamen putet, nulla praecepta, quae ad hoc jus pertinent, apud Romanos esse obvia.

Bellis ipsis jura et officia ab ipsa natura sunt posita. — Bellum geritur, ut pax quaeratur (36) pax vero vulgo foedere componitur. Foederibus autem itidem jura sunt posita.

Quid Ciceroni hac de re placuerit, videamus:

I. Quod ad *Bella.*

II. *Quod ad Foedera.*

I. Quid de Bellis praescripserit Cicero?

Paci quidem semper consulendum censet, si ni-

„ cenariorum, omniumque, quorum operae, non artes „ emuntur. — Sordidi etiam putandi, qui mercantur a „ mercatoribus, quod statim vendant. Nihil enim pro- „ ficiunt, nisi admodum mentiantur. — Mercatura, si „ tenuis est, sordida putanda est; sin magna et copio- „ sa, multa undique apportans, multisque sine vanitate „ impertiens, non est admodum vituperanda; atque „ etiam, si satiata quaestu, vel contenta potius, ut „ saepe ex alto in portum, ex ipso portu in agros se „ possessionesque contulerit, videtur jure optimo pos- „ se laudari." Cic. de Off. I. 42.

(36) Cic. Philipp. VII. 7. Cic. de Off. I. 23.

nihil habet insidiarum (37): sin vero in pace vivi nequit sine *injuria*, justum suscipitur bellum.

Juris igitur securitas, judice Cicerone, et inter gentes est observanda; *injuria* autem, sive violatum jus, justa belli suscipiendi est causa (38).

Jura autem belli sunt conservanda: „ in suscipiendo, et gerendo et deponendo bello jus „ plurimum valet (39). — In Republica maxi„ me sunt conservanda jura belli. — Cum enim „ duo sint genera decertandi, unum per discep„ tationem, alterum per vim; cumque illud pro„ prium sit hominis, hoc belluarum, confugien„ dum est ad posterius, si uti non licet superio„ ri. Quare suscipienda quidem bella sunt, ob „ eam causam, ut *sine injuria* in pace viva„ tur (40)."

Porro: uti jus in bello suscipiendo, gerendo et deponendo plurimum valet, ita et *fides* (41): hac enim non tantum Respublica quaelibet continetur, sed

(37) Cic. de Off. I. 11.

(38) Quamobrem in Romanorum Fetiali carmine „ Ego vos testor, populum illum injustum esse, neque „ jus persolvere."

(39) Cic. de Legg. II. 14.

(40) —— de Off. I. 11.

(41) —— de Legg.. II. 14.

fed et major illa gentium fecuritas. Itaque merito fidem, hosti datam, fervandam voluit, eamque frangere nefarium duxit Cicero. „ Si quid finguli (ita „ loquitur) temporibus adducti, hosti promise„ runt, est in ipfo fides confervanda. — Ut „ primo Punico bello Regulus captus a Poenis, „ cum de captivis commutandis Romam mis„ fus esfet, jurasfetque, fe rediturum, primum „ ut venit, captivos reddendos in fenatu non „ cenfuit; deinde cum retineretur a propinquis et „ ab amicis, ad fupplicium redire maluit, quam „ fidem, hosti datam, fallere (42)." Praeterea alia quaedam praecepta, quae humanitatis funt, tradit, in bello minime negligenda, ut: „ par„ ta victoria confervandi funt ii, qui non cru„ deles in bello, non immanes fuerunt. Uti pris„ ci Romani Tusculanos, Aequos, Volfcos, Sa„ binos, Hernicos in civitatem acceperunt (43)."

„ Temere autem in acie verfari, et manu „ cum hoste confligere, immane quiddam et „ belluarum fimile est; fed cum tempus neces„ fitasque postulat, decertandum manu est et „ mors fervituti turpitudinique anteponenda (44)."

„ De evertendis diripiendisque urbibus valde „ con-

(42) Cic. De Off. L 13.
(43) — ib. I. 11.
(44) — ib. I. 13.

„ considerandum est, ne quid temere, ne quid „ crudeliter. Idque est viri magni, rebus agi- „ tatis, punire sontes, multitudinem conservare, „ in omni fortuna recta atque honesta retine- „ re (45). Et cum iis, quos deviceris, consu- „ lendum est, tum ii, qui, armis positis, ad „ Imperatorum fidem confugiunt, quamvis murum „ aries percusserit, recipiendi sunt (46)."

Tandem et Imperatoris officia exponit, a quo in bello omnia fere pendent. In hoc nempe insit virtus, fides, temperantia, innocentia: „ Quanta „ (inquit) innocentia debent esse Imperatores, „ quanta deinde omnibus in rebus temperantia, „ quanta fide! quanta felicitate! quanto inge- „ nio! quanta humanitate! Neque enim potest „ exercitum continere Imperator is, qui se ip- „ sum non continet, neque severus esse in ju- „ dicando, qui alios in se severos esse judices non „ vult (47). Imperatorem non avaritia ab insti- „ tuto cursu ad praedam, non libido ad volupta- „ tem; — non denique labor ipse ad quietem „ revocare debet" (48).

II.

(45) Cic. De Off. I. 24.
(46) —— Ib. I. 11.
(47) —— Pro Lege Manil. C. 13.
(48) —— ib. C. 14.

II. Quid de *Foederibus* inter gentes praeſcripſerit Cicero.

„Foedus tenetur publico vinculo religionis (49); „ quod fit contra foedus, id fit contra populi „ religionem et fidem (50).

Ubi cum hoste (justo nempe et legitimo, namque piratis praedonibusque, quos communes hominum omnium vocat hostes, fidem non deberi, docet Cicero (51)) foedus est initum, hoc ſancte ſervandum est; „ nemo enim est, „ qui non hanc animi affectionem probet, at- „ que laudet, qua non modo utilitas nulla quae- „ ritur, ſed contra utilitatem etiam conſerva- „ tur fides (52)."

Itaque; „ Regulus non debuit conditiones „ cautionesque bellicas et hostiles perturbare „ perjurio; cum justo enim et legitimo hoste „ res agebatur, adverſus quem — multa jura „ ſunt communia (53). Ut vero laudandus Re- „ gulus, in conſervando jurejurando, ſic de- „ cem illi, quos post Cannenſem pugnam jura- „ tos

(49) Cic. Pro Balbo C. 15.

(50) —— ib. C. 4.

(51) —— de Off. III. 29. Quae contra hanc Ciceronis doctrinam disputat immortalis H. Grotius vide in libro de J. B. et P. L. 3. C. 19. §. 2. et L. 2. C. 13. §. 15.

(52) Cic. De Fin. V. 22.

(53) —— De Off. III. 29.

„ tos ad Senatum misit Hannibal se in castra „ redituros ea, quorum potiti erant Poeni, nisi „ de redimendis captivis impetravisent, *si non* „ *redierunt* vituperandi (54)."

B. De felicitate Civitatis ratione conformationis internae.

§. 2.

De imperii formis, deque optima regiminis forma.

I. *Felix*, uti vidimus, dicenda est civitas, quae quam proxime accedit ad propositum, quod cives in contrahenda civitate sibi proposuisse censendi sunt.

Civitas autem gubernanda est imperio: „Nam „ nihil tam aptum est ad jus conditionemque „ na-

(54) Cic. de Off. III. 32. *Si non redierunt:* Dissentiebant scilicet auctores, quot ex decem illis ad Hannibalis castra rediissent. Cicero enim (ibid) addit: „ de quibus non omnes uno modo; nam Polybius, bo„ nus auctor inprimis, scribit, ex decem nobilissimis, qui „ tum erant missi, novem revertisse, a senatu re non „ impetrata; unum ex decem, qui paullo post quam egres„ sus erat è castris, rediisset, quasi aliquid esset obli„ tus, Romae remansit. Reditu autem in castra liberatum se esse jurejurando, interpretabatur: non recte;

„ naturae, quam imperium, fine quo nec do-
„ mus ulla, nec civitas, nec gens nec uni-
„ versum hominum genus stare, nec rerum na-
„ tura omnis, nec ipse mundus potest (55).
Qui civitatem regit, omnia referre debet ad civitatis propositum: „ Omnis civitas consilio „ quodam regenda est, ut diuturna sit. Id „ autem consilium primum semper ad *eam cau-* „ *sam* est referendum, quae *causa* genuit ci- „ vitatem (56)."

Populi igitur felicitas pendet ab imperii *formis*, quarum simplices, sive non mixtas, Cicero recenset *tres*:

a. Monarchicam f. regiam:
b. Aristocraticam f. optimatium:
c. Democraticam. f. popularem.

„ Aut enim uni tribuendum est imperium, „ aut delectis quibusdam aut multitudini sus- „ cipiendum est atque omnibus. Cum penes „ unum est omnium summa rerum, *Re-* „ *gem* illum unum vocamus et *Regnum* ejus „ Reipublicae statum. Cum autem est penes „ delectos, tum illa civitas *Optimatium* arbi- „ trio regi dicitur. Illa autem est civitas *Po-*

„ *pu-*

(55) Cic. de Legg. III. 1.
(56) —— de Rep. I. 26. — De Legg. III. 7.

„ *pularis*, ita enim appellant, in qua populi „ sunt omnia (57)."

„ Horum trium generum quodvis, si teneat „ illud vinculum, quod primum homines so„ cietate, Reipublicae causa, devinxit, non „ perfectum illud quidem, neque mea sententia „ optimum, sed tolerabile tamen et aliud alio „ possit esse praestantius. Nam vel Rex aequus „ et sapiens, vel delecti ac principes cives, „ vel ipse populus, quamquam id minime pro„ bandum, tamen, nullis interjectis iniquitati„ bus, aut cupiditatibus, posse videtur aliquo „ esse non incerto statu (58). Atque hoc lo„ quor de tribus his generibus Rerumpublica„ rum, non turbatis atque permixtis, sed suum „ statum tenentibus; quae omnia perniciosa ha„ bent vitia; nullum est enim genus illarum „ Rerumpublicarum, quod non habeat iter ad „ finitimum quoddam malum praeceps atque lu„ bricum (59). Nam illi Regi, ut eum po„ tissimum nuncupem, tolerabili, aut si vultis „ ama„

(57) Cic. de Rep. I. 26. —

(58) —— ib. ib.

(59) Cf. Plato de Legg. III. p. 693. praeclare cum Cicerone convenit Dionys. Halic. II. p. 79. ubi: „ καὶ „ τούτων τριῶν οὐδεμίαν εἶναι τῶν πολιτειῶν εἰλικ„ ρινῆ, προσεῖναι δὲ τινὰς ἑκάστῃ κῆρας συμφύ„ τους."

„ amabili etiam, Cyro, subest ad immutandi „ animi licentiam crudelissimus ille Phalaris, „ cujus in similitudinem dominatus unius procli- „ vi cursu et facili delabitur. Massiliensium „ autem paucorum et principum administrationi „ civitatis finitimus est, qui fuit quodam tempo- „ re apud Athenienses, triginta consensus et fac- „ tio (60). Regimini autem populari subest „ licentia, quae ipsos liberos servitute afficit.

„ Nullum vero de tribus hisce generibus „ minus probandum, quam illud, quod rem „ populi vocant (61). Ex hac enim porro ni- „ mia licentia, ut e stirpe quadam existit, et „ quasi nascitur Tyrannus. Nam ut ex nimia „ potentia principum oritur interitus principum, „ sic hunc nimis liberum populum libertas ipsa „ servitute afficit: sic omnia nimia, cum vel „ in tempestate vel in agris vel in corporibus „ laetiora fuerunt, in contraria fere convertun- „ tur, maximeque in rebus publicis evenit: „ nimiaque illa libertas et populis et privatis in „ nimiam servitutem cedit. Itaque ex hac maxi- „ ma libertate Tyrannus gignitur; et est illa injus „ tissima et durissima servitus. Ex hoc enim popu- „ lo indomito vel potius immani deligitur aliquis

„ ple-

(60) Cic. de Rep. I. 28.
(61) Cic. de Rep. III. 25.

„ plerumque dux, contra illos principes afflictos „ jam et depulsos loco, audax, impurus, con„ sectans proterve bene saepe de Republica me„ ritos, populo gratificans et aliena et sua; „ cui, quia privato sunt oppositi timores, dan„ tur imperia et ea continuantur; praesidiis „ etiam, ut Athenis Pisistratus (62), saepiun„ tur; postremo, a quibus producti sunt, exi„ stunt eorum ipsorum tyranni: quos si boni op„ presserunt, ut persaepe fit, recreatur civitas, „ sin audaces, fit illa factio, genus aliud ty„ rannorum; eademque oritur ex illo saepe op„ timatium praeclaro statu, quum ipsos princi„ pes aliqua pravitas de via deflexit. Sic tan„ quam pilam rapiunt inter se Reipublicae sta„ tum, tyranni a regibus, ab iis autem princi„ pes aut populi, a quibus aut factiones aut ty„ ranni: nec diutius unquam tenetur idem Rei„ publicae modus (63).

„ Haec igitur tria genera per se separatim „ non sunt probanda; sed, si unum ac sim„ plex probandum sit, Regium probem atque „ inprimis laudem. In hoc genere occurrit no„ men quasi patrium Regis, ut ex se natis, ita

„ con-

(62) Cff. Plutarchus Sol. 30. de Dionysio narrat Aristot. Pol. III. 15. de Pisistrato idem, Pol. V.
(63) De Rep. I. 44. Cf. Polyb. VI. 3. 7.

„ consulentis suis civibus, et eos conservantis „ studiosius, quam redigentis in servitutem; ut „ sane utilius sit facultatibus et mente exiguos, „ sustentari unius optimi et summi viri diligen- „ tia (64)."

„ Naturae denique magis congruum regnum, „ quam caetera Reipublicae genera. Ut enim „ Rex putaretur unus esse in coelo, ita consen- „ serunt, nihil esse rege melius, quoniam „ Deos omnes censent unius regi numine (65); „ ita quoque omnes antiquae gentes regibus quon- „ dam paruerunt (66). — Tandem uti uni dic- „ to familia domi audiens debet esse (67), sic „ uni gubernatori, uni medico, si digni modo „ sint iis artibus, rectius est alteri navem com- „ mittere, aegrum alteri, quam multis (68). Pro „ bandum vero regnum tantum, quoad statum „ suum retinet; is autem est status, ut unius „ perpetua potestate et justitia omnique sapien- „ tia regatur salus et aequabilitas et otium ci- „ vium (69)."

II.

(64) Cf. Polyb. V. 11.
(65) Cic. de Rep. I. 36.
(66) —— de Legg. III. Cf. Arist Pol. I. 2. de Graecis Vid. Dionys. Hal. V. 74.
(67) Cic. de Rep. I. 39.
(68) —— ibid. I. 40.
(69) —— Ibid. II. 23.

II. Quaenam fuerit Ciceronis fententia de *optima* Reipublicae forma.

Postquam virtutes et vitia diverforum civitatatis generum, fimplicium, et non mixtorum, recenfuit Cicero, eam describit formam, quam optimam ducit.

Simplicia per fe, feparatim, ut vidimus, ei non placent; fin vero ex fimplicibus eligenda esfet, Monarchicam ceteris anteponeret, fi modo rex esfet bonus.

Sed datur imperii forma, quae ex tribus fimplicibus est temperata et permixta, quaeque fimplicium virtutes conjungit, vitia vitat. „ Tri„ bus (ita loquitur) primis generibus (i. e. „ fimplicibus) licet longe praeftat regium, regno „ tamen ipfi praeftabit, quod est aequatum et „ temperatum ex tribus optimis Rerumpublica„ rum modis. Placet enim, esfe quiddam in Repu„ blica praeftans et regale, esfe aliud auctorita„ ti principum partum et tributum (70); esfe „ quasdam res fervatas judicio, voluntatique mul-

(70) Cic. de Rep. I. 27. cf. Aristot. III. 10. De Regno v. quoque Cic. Rep. II. 23. „ defunt fub reg„ no omnino populo multa; inprimisque libertas, quae „ non in eo est, ut justo utamur domino, fed ut nul„ lo."

„ multitudinis (71). Id praestat singulis, quod „ e tribus simplicibus est modice temperatum (72). Haec constitutio primum habet „ aequabilitatem quandam magnam, qua carere „ vix possunt liberi, deinde firmitudinem, quod „ et illa prima facile in contraria vitia convertuntur, ut existat ex rege tyrannus, ex optimatibus factio, ex populo turba et confusio; „ quodque ipsa genera generibus saepe commutantur novis. Hoc in hac juncta moderateque permixta conformatione Reipublicae non „ ferme sine magnis principum vitiis evenit. „ Non enim est causa conversionis ubi in suo „ quisque est gradu firmiter est collocatus et „ non subest, quo praecipitet ac decidat (73)"

Talis erat Respublica conformatio Romanorum, quam Cicero optimam praedicavit. „ Sic enim „ (ait) decerno, sic sentio, sic affirmo, nullam „ omnium Rerumpublicarum aut constitutione. „ aut

(71) „ Romulus vidit judicavitque, singulari imperio „ et potestate regia tum melius gubernari et regi civitates, si esset optimi cujusque ad illam vim dominationis adjuncta auctoritas." Cic. de Rep. II. 9. cf. Dion. Halic. II. 12 - 14.

(72) Cic. de Rep. II. 39, et 23.

(73) —— de Rep. II. 45. De mixta illa Rep. Tacitus Ann. IV, 44. „ Facilius eam laudari, quam constitui; et si constituta sit, haud posse diuturnam esse.

„ aut disciplina conferendam esse cum ea, quam „ patres nostri nobis acceptam jam inde a majo„ ribus reliquerunt (74).

§. 4.

De Imperante.

Ut civitas propositum adsequatur necesse est *Imperante:* videamus igitur de *Imperante*, deque ejus *Officiis.*

Imperans, f. civitatis Rector, est „ qui consilio et opera civitatem tuetur" (75); f. qui potestatem exercet, in civitate actiones civium ad propositum civitatis dirigendi.

Imperantis administratio maxima est ars (76); „ est altera post rerum coelestium cognitionem „ Rerumpublicarum administratio, aut admini„ strandi sciendique prudens, temperata, for„ tis et justa ratio (77). Usus enim virtu„ tis maximus est civitatis gubernatio (78)."

Qua-

(74) Cic. de Rep. I. 46. cf. porro de Reip. Rom. laudibus Polybius VI. 9. quas quam egregie adumbraverit, docuit Cl. A. van Goudoever.

(75) Ita fere Cic. de Rep. I. 48.

(76) Cic. de Rep. I. 22.

(77) —— de Fin. V. 22.

(78) —— de Rep. I. 2.

Quamobrem Cicero exclamat: „ O Dii im„ mortales! quam magnum est, personam in Re„ publica tueri principis, qui non animis solum „ debet, sed etiam oculis servire civium (79)"

Quod ad *Officia* imperantium, praecipit Cicero: „ Duo Platonis praecepta teneant: unum „ ut utilitatem civium sic tueantur, ut quaecun„ que agunt, ad eam referant, obliti commodo„ rum suorum: alterum, ut totum corpus Rei„ publicae curent; ne, dum partem aliquam „ tuentur, reliquas deserant. Ut enim tutela, „ sic procuratio reip. ad utilitatem eorum, qui „ commissi sunt, non ad eorum quibus commis„ sa est, gerenda est (80)."

Porro justitiam, principem virtutem colat imperans. „ Imprimis videndum erit ei, qui Remp. „ administrabit, ut suum quisque teneat (81); „ nam nihil tam regale, quam explanatio aequi„ tatis (82)." Quare „ summi juris sit peritis„ simus imperans, civilis non imperitus (83)."

Tan-

(79) Cic. or. Phil. VIII. 10.

(80) —— de Off. I. 25. adde de Rep. I. 27.

(81) —— de Off. II. 21. cf. Aristot. Pol. II. 4.

(82) —— de Rep. V. 2.

(83) —— ib. V. 3. *Summum Jus*. Intelligendum videtur, jus a ratione oriundum. cf. Cic. de Legg. I. 15. ubi dicitur: „ Lex est ratio recta imperandi atque prohi„ bendi, quam qui ignorat, is est injustus." Sero ad me, cum jam absoluta erat haec commentatio, pervenit

Tandem praecipit Cicero: „ut numquam a se „ipso instituendo et contemplando discedat; ut „ad imitationem sui vocet alios, ut se splen„dore animi et vitae suae sicut speculum prae„beat civibus (84)."

Nobilissimum autem, ac pene divinum est imperantis munus: „Nam nulla est res, in qua „propius ad Deorum numen virtus accedat hu„mana, quam civitates aut condere novas, aut „conservare jam conditas (85); nullaque re „homines propius ad Deos accedunt, quam sa„lutem hominibus dando (86)"

Gravissimi autem difficillimique officii amplissima sunt praemia; terrestria non tantum, quae civium gratia et amor in imperantem conferunt, sed et coelestia: „nam iis, qui patriam conser„varint, adjuverint, auxerint, certus defini„tusque in coelo est locus, ubi beati aevo sem„piterno fruantur (87)."

§. 35.

nova editio Lib. de Rep. Moseri cum notis Creuzeri, quam adeo consulere mihi non licuit. Video tamen me hac in re consentientem habere Creuzerum, qui summum jus vocat „aeterna et primitiva juris in animis nostris prin„cipia," v. p. 592.

(84) Cic. de Rep. II. 42.

(85) —— ib. I. 7.

(86) —— Orat. pro Ligar. C. 12.

(87) Cic. de Rep. VI. C. 8.

§. 4.

De Legibus, *ad civitatis propositum condendis.*

Legum in civitate maxima est necessitas ad civium felicitatem. Cives enim ab injusto et illicito deterrent, ad officia impellunt.

Videndum igitur *de Legibus.*

Lex dicenda est norma actionum, ad propositum civitatis instituendarum, civibus a legislatore praescripta.

„ Leges ad civium salutem, incolumitatem„ que civitatum, vitamque hominum beatam et „ quietam inventas esse; et hoc spectare, hoc „ velle, ut incolumis sit civium conjunctio:" scribit Cicero (88). Inventae igitur sunt, ut civitas propositum adsequatur.

Leges civiles (de his enim hic agitur) ita sunt scribendae, ut quam proxime accedant ad illam antiquissimam et rerum omnium principem naturam (i. e. legem naturalem); imo ut eam exprimant (89): „ Huic legi conformes scri„ ben-

(88) Cic. de Legg. II. 2. 5. De Off. III. 5. Porro de Legg. II, 5. ubi LL. dicuntur *defendere* ac *tueri* bonos.

(89) —— de Leg. II. 5.

„ scribendae sunt illae leges, quibus civitas utetur (90)." Est autem haec *Lex Naturalis* „ una naturae maxime congruens, constans, sempiterna, quae nec tempore, nec loco mutatur; quae non alia est Romae, alia Athenis, alia nunc, alia post hac; quae unumquemque ad officium impellit, a fraude et illicito deterret, quae neque per Senatum, neque per legislatorem aut populum unum potest abrogari; quae communis hominum est Magister, Imperator, Deus. Huic legi qui non parebit hoc ipso luet maximas poenas, etiamsi effugerit cetera supplicia, quibus vulgo mortales a scelestis deterrentur (91)."

Porro „ Lex, quae quidem recte appellari lex possit, debet esse *laudabilis* (92). Ut et *justa*; ex quo intelligi par est, eos, qui perniciosa et injusta populis jussa descripserunt, cum contra fecerint, quam polliciti professique sint, quidvis potius tulisse, quam leges (93)."

Tandem *aequalis* esse debet: „ jus enim legis aequale est in omnes, qui sunt cives in eadem Re-

(90) Cic. de Legg. II. ib. ib. — ib. I. 6.
(91) —— de Legg. III. 21.
(92) —— de Legg. II. 5.
(93) —— de Legg. II. 4. 5.

„ Republica (94); quare privilegia ne irrogantor! „ in privos enim homines leges non sunt feren- „ dae; id enim est privilegium, quo quid est „ injustius? cum legis haec sit vis, scitum esse „ et jussum in omnes (95); quare etiam ne „ iisdem de caussis plectantur alii, alii ne ap- „ pellantur quidem (96)."

Itaque recte Cicero leges dixit: „ *fundamen- „ tum* civitatis; ejusque mentem et animum et „ consilium et sententiam positam esse in legi- „ bus; ut enim corpora nostra sine mente, sic „ civitas sine legibus, suis partibus, ut nervis „ ac sanguine et membris uti non potest. — „ Legum igitur Ministri Magistratus, legum in- „ terpretes judices, legum denique idcirco om- „ nes servi sumus, ut liberi esse possimus (97)."

§. 5.

De Justitia.

Si juris securitas sit propositum civitatis, omni ratione colenda est Justitia. „ Est enim „ ha-

(94) Cic. de Rep. I. 32.

(95) — de Legg. III. 19. Secutus sum emendationem apud Ernest. laudatám.

(96) — de Off. I. 25.

(97) — Pro Cluent. C. 53.

„ habitus animi, communi utilitate servata, „ suam cuique tribuens dignitatem (98), animi „ affectio, *jus suum* cuique tribuens atque so„ cietatem conjunctionis humanae munifice et „ *aeque tuens* (99).

„ Est igitur una virtus, omnium domina et „ regina virtutum (100), ad quam Deus nos „ procreavit (101) quae praecipit, parcere om„ nibus, consulere generi humano, sacra, publi„ ca, aliena non tangere (102); qua utemur, „ si ostendemus, bene merentibus gratiam referre „ convenire; si fidem magnopere consibimus „ conservandam; si leges et mores civitatis egre„ gie dicemus conservari oportere; si societates „ atque amicitias studiose coli convenire; si quod „ jus in parentes, Deos, patriam, natura com„ paravit, id religiose colendum demonstrabi„ mus; si hospitia, cognationes, affinitates sancte „ colendas esse dicemus; si nec pretia nec gra„ tia, nec periculo, nec simultate a via recta „ ostendemus deduci oportere; si dicemus in „ om-

(98) Cic. de Inv. II. 53.
(99) —— de Fin. V. 23.
(100) —— de Off. III. 6.
(101) —— Lactantius de Ira Dei c. ult. Inst. III. 23. qui se hoc effatum e Cicerone hausisse testatur.
(102) —— de Rep. III. 12.

„ omnibus jus aequabile ſtatui convenire. His „ atque ejusmodi partibus justitiae, ſi quam rem „ in concione, aut in conſilio faciendam cen„ ſebimus, justam esſe ostendemus, contrariis „ injustam." (103)

Recte igitur Cicero *Justitiam* vocat: „ Rem „ auro cariorem (104); vinculum civitatis (105); „ ſine qua Respublica geri nequit (106); ita ut „ numquam fuerit Respublica, in qua nunquam „ vera fuit justitia." (107)

§. 6.

De Libertate.

„ *Libertas* est potestas vivendi, uti velis (108); „ idque est proprium civitatis atque urbis, ut „ ſit libera (109); ea autem libertate nihil po„ test esſe dulcius. — Debet esſe aequa, quo„ niam ſine aequitate ne libertas quidem est: ſi

„ ve-

(103) Cic. ad Herenn. III. 3.
(104) —— de Rep. III. 5.
(105) —— Parad. IV. 1.
(106) —— de Rep. III. 44.
(107) Fragm. de Rep. III. 37.
(108) Cic. Parad. V. 1. de Off. I. 20.
(109) —— de Off. II. 21.

„ vero non satis libertatis in populo sit, non „ potest incommutabilis Reipublicae conservari „ status (110). — Nihil foedius servitute; nam „ ad libertatem nati sumus (111); quare nul„ lus casus pro libertate non est ferendus (112); „ et pro ea vitae periculo est decertandum (113). „ Nimia autem ne sit libertas, haec enim libe„ rum populum ipsum servitute afficit (114); „ videndum igitur prae omnibus ei qui rempu„ blicam tenebit, populum non satiari debere li„ bertate, sed incendi cupiditate libertatis (115).

§. 7.

Concordia.

„ Concordia arctissimum atque optimum est „ in omni Rep. vinculum incolumitatis (116); „ fundamentum est totius Reip. (117). Unum „ enim omnibus debet esse propositum, ut „ eadem

(110) Cic. de Rep. II. 33. cf. ib. c. 37.
(111) —— Orat. Phil. III. 14.
(112) —— Ib. XIII. 21.
(113) —— Ib. X. 10.
(114) —— de Rep. I. 44.
(115) —— Ib. II. 28.
(116) —— de Rep. II. 42.
(117) —— de Off. II. 3.

„ eadem sit utilitas uniuscujusque et univer„ sorum (118), et omnes oportet idem vel„ le. (119)

„ Ut in fidibus, aut tibiis, atque ut in cantu „ ipso ac vocibus concentus est quidam tenen„ dus ex distinctis sonis, quem immutatum aut „ discrepantem aures eruditae ferre non pos„ sunt; isque concentus ex dissimillimarum vocum „ moderatione, concors tamen efficitur et con„ gruens; sic ex summis et infimis et mediis et „ interjectis ordinibus, ut sonis, moderata ratio„ ne, civitas consensu dissimillimorum concinit; „ et quae *Harmonia* a Musicis dicitur in can„ tu, ea est in civitate *Concordia* (120). *Dis„ cordia*, quae nascitur ex utilitatis varietati„ bus, cum aliud aliis expedit (121), est res „ perniciosissima (122), quam gravis et fortis „ vir fugit (123); nam quae tam firma est civi„ tas, quae non odiis ac dissidiis funditus pos„ sit everti (124)? Nec beata civitas in sedi„ tio-

(118) Cic. de Off. III. 6.
(119) —— Or. Pro Marcello c. 10.
(120) —— de Rep. II. 42. cf. Phil. I. 9. II. 10. III. 14. de Amicitia c. 7.
(121) —— de Rep. I. 2.
(122) —— de Off. I. 25.
(123) —— Ib. ib.
(124) —— de Amicitia C. 7.

„ tione esse potest; nec in discordia domino-
„ rum domus." (125)

§. 8.

De Civibus, *eorumque* Officiis.

Ut cives commodis emolumentisque fruuntur, ex bene ordinata civitate oriundis, ita ad officia erga eam tenentur, quorum princeps est, ut ejus incolumitatem, communemque universorum utilitatem conservare et augere studeant. Nam „ qui „ sibi nihil juris et nullam societatem, commu„ nis utilitatis causa, statuunt esse cum civibus, „ horum sententia omnem societatem distrahit „ civitatis. (126)

„ Cives sunt, qui et sermonis et multarum „ rerum societate conjuncti sunt (127); unde „ sequitur, duarum civitatum civem esse nemi„ nem posse. (128)

Erga Patriam civium multa sunt officia: „ Pa„ tria enim est communis omnium parens (129); „ est

(125) Cic. de Fin. I. 18.
(126) —— de Off. III. 6.
(127) —— In Q. Caecil. C. 34. pro Balbo C. 1.
(128) —— Pro Balbo C. 1.
(129) —— Fragm. ap. Nonium in voce *antiquus*.

„ est et antiquior parens, plurima continens
„ beneficia (130). Omne officium, quod ad
„ conjunctionem hominum et societatum valet,
„ anteponendum illi officio, quod cognitione et
„ scientia continetur (131); cum enim omnia
„ ratione animoque lustraris, omnium societatum
„ nulla est gravior, nulla carior, quam ea, quae
„ cum Republica est unicuique nostrum. Cari
„ sunt parentes, cari liberi, propinqui, familia-
„ res, sed omnes omnium caritates patria una
„ complexa est. (132)

„ Discendae igitur sunt civibus illae artes quae
„ efficiant, ut usui civitati sint; id enim est
„ praeclarissimum sapientiae munus maximumque
„ virtutis vel documentum vel officium (133).
„ nam non hac nos patria lege genuit, aut
„ educavit, ut nulla quasi alimenta exspectaret
„ a nobis, ac tantummodo nostris ipsa commo-
„ dis serviens, tutum perfugium otio nostro sup-
„ peditaret, et tranquillum ad quietem locum;
„ sed ut plurimas et maximas nostri animi, in-
„ genii, consilii partes ipsa sibi ad utilitatem
„ suam pigneraretur, tantumque nobis in nos-
„ trum

(130) Cic. de Off. I. 17.
(131) —— Ib. Ib. cf. de Rep. I. 1, 19, 20.
(132) —— Ib. Ib.
(133) —— de Rep. I. 20.

„ trum privatum usum, quantum ipsi superesse „ posset, remitteret. (134)

„ Quamobrem bonus civis pro patria pe„ ricula, labores, dolorem etiam susci„ piet (135): eumque decet, sua omnia poste„ riora habere, patriae commoda prima et maxi„ ma ducere, a quibus nulla omnino humana „ avelli perturbatione debet. (136)

„ Cum nihil praestabilius sit viro, quam pe„ riculis patriam liberare (137); nullus casus „ pro ejus dignitate et libertate non est feren„ dus. (138)

„ Cum maxima pietas conservatione patriae „ contineatur (139), civis semper sit paratus „ ad suscipienda patriae frena." Illum enim oportet, qui paret, sperare, se aliquo tempore imperaturum (140); „ quamobrem ip„ si

(134) Cic. Ib. I. 4.

(135) —— de Fin. I. 7.

(136) —— Consol. p. 1163. —— de Fin. III. 20. pro Sext. c. 1.

(137) Pro Milone Cap. 35.

(138) Cic. Or. Phil. XIII. 21.

(139) —— Ib. XIII. 20. ad Att. II. 3. Ita quoque Homerus Il. M. vs. 243. „ Ἑις οἰωνος ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης."

(140) —— de Legg. III. 2. Adamussim cum Cicerone facit Aristoteles Pol. VIII. 8, 13.

„ fi minime negligenda rerum civilium fcien-
„ tia." (141)

Praeterea boni civis est, pericula non tantum, et labores pro Patria fuscipere, „ fed ne dubitet „ quidem pro ea mortem oppetere, ei fi fit pro- „ futurus (142); namque, ii qui pro Republica „ vitam dediderunt, nunquam mortem, fed Im- „ mortalitatem asfecuti funt putandi. (143)

„ Res igitur optimae funt curae de falute pa- „ triae, quibus agitatus et exercitatus animus „ velocius ad beatorum fedem et domum fuam „ pervolabit. (144)

„ Sed qui incolumitatem civitatis dirimunt, „ morte eos et exfilio, coerceant leges. (145)

„ Principem in honore habeat civis; nam, „ quoniam omnibus bonis expedit, falvam es- „ fe Rempublicam, ideo ab omnibus princi- „ pi honor est exhibendus; tamdiu enim ftat „ Respublica, quamdiu honor principi exhibe- „ tur. (146)

„ Magiftratibus vero non folum obtemperent, „ at-

(141) Cic. Cic. de Rep. I. 6.
(142) —— de Off. I. 17.
(143) —— Pro Planc. C. 7.
(144) —— de Rep. IV. 26.
(145) —— de Off. III. 5.
(146) —— de Rep. V. 7. Fragm.

„ atque obediant, verum eos quoque colant, at-
„que diligant cives. (147)

„ Tandem privatum civem oportet aequo et
„ pari jure cum civibus vivere; neque ſub-
„ misſum, atque abjectum, neque ſe efferen-
„ tem." (148)

Rem comprehendamus „ Ea est ratio ſumma
„ et ſapientia boni civis, commoda civium
„ non divellere, ſed omnes aequitate eadem con-
„ tinere." (149)

§. 9.

De Terra Habitationis.

„ Qui diuturnam Remp. ſerere vult, ei dili-
„ gentisſime providendum, ut locum urbi ido-
„ neum eligat (150); hinc omni laude ſuperior
„ dicendus Romulus, qui locum Urbi mira op-
„ portunitate delegit. Neque enim ad mare ad-
„ mo-

(147) Cic. de Leg. III. 2. Plane ita quoque Polyb. V. 12.
(148) —— de Off III. 6.
(149) —— Ib. II. 23.
(150) — de Rep. II. 3. *Urbs* i. e. *Civitas* ſ. *Respublica.* „ Urbes non erant civitates illae, ut in nostra „ Europa exſtant. Erant Respublicae, i. e. civium „ communitates etc." Verba ſunt Cl. P. G. van Heusde, ll. p. 41.

„ movit, quod ei fuit illa manu copiisque fa„ cillimum, ut in agrum Rutilum, Aborigi„ numque procederet, aut in ostio Tiberino, „ quem in locum multis post annis Rex An„ cus coloniam deduxit, urbem ipse conderet; „ sed hoc vir excellenti providentia sensit ac „ vidit, non esse opportunissimos situs maritimos „ Urbibus iis, quae ad spem diuturnitatis con„ derentur, atque Imperii (151). Primum, „ quod essent Urbes maritimae non solum mul„ tis periculis oppositae, sed etiam coecis. Nam „ terra continens adventus hostium, non modo „ exspectatos sed etiam repentinos, multis in„ diciis et quasi frangore quodam et sonitu ip„ so ante denunciat. Neque vero quisquam po„ test hostis advolare terra, quin eum non modo „ esse, sed etiam quis et unde sit, scire possi„ mus. Maritimus vero ille et navalis hostis, „ ante adesse potest, quam quisquam venturum „ esse, suspicari queat. Nec vero cum venit „ prae se fert, aut quis sit, aut unde veniat, „ aut etiam quid velit: denique ne nota quidem „ ulla, pacatus an hostis sit, discerni ac judi„ ca-

(151) De quaestione, an civilis prudentia suadeat, urbi condendae eligere locum ad mare situm; nec ne: conf. Aristot. Pol. L. VII. C. 5, 6. — Cic. de Rep. II, 3.

„ cari potest. — Est autem maritimis urbibus „ etiam quaedam corruptela ac mutatio morum; „ admiscentur enim novis sermonibus ac disci- „ plinis et importantur non merces solum ad- „ ventitiae, sed etiam mores; ut nihil possit in „ patriis institutis manere integrum. Jam, qui „ incolunt illas Urbes, non haerent in suis se- „ dibus, sed volucri semper spe et cogitatione „ rapiuntur a domo longius, atque etiam cum „ manent corpore, animo tamen excurrunt ac „ vagantur. — Multa etiam ad luxuriem inci- „ tamenta perniciosa civitatibus, suppeditantur „ mari, quae vel capiuntur vel importantur, „ atque habet etiam amoenitas ipsa vel sumtuo- „ sas vel desidiosas illecebras multas cupidita- „ tum. — Sed tamen in illis vitiis inest illa „ magna commoditas, et quod ubique gentium „ est, ut ad eam Urbem, quam incolas, pos- „ sis adnare et rursus, ut id, quod agri efferant „ sui, quascunque velint in terras, portare pos- „ sint ac mittere."

Civitatis igitur conditori opportunissimus situs est deligendus; „ quoniam non ingenerantur ho- „ mininibus mores tam a stirpe generis ac sermo- „ nis, quam ex iis rebus, quae ab ipsa natura „ loci suppeditantur, quo vivimus. Carthagi- „ nienses fraudulenti et mendaces, non genere, „ sed natura loci, quod propter portus suos, „ mul-

„ multis et variis mercatorum et advenarum ſer„ monibus ad ſtudium fallendi ſtudio quaestus „ vocabantur. Liguri montani, duri atque agres„ tes; docuit ager ipſe nihil ferendo, niſi mul„ ta cultura et magno labore quaeſitum. Cam„ pani ſemper ſuperbi bonitate agrorum et fruc„ tuum magnitudine, urbis ſalubritate, deſcrip„ tione, pulchritudine. (152)

§. 10.

De Religione.

„ Haud ſcio, an pietate adverſus „ Deos ſublata, fides etiam et „ ſocietas humani generis et una „ excellentisſima virtus justitia „ tollatur."

Cic. de Nat. D. I. 2.

Ut nemo beatus ſine virtute esſe poteſt, ita respublica felix esſe nequit, niſi in qua virtus colatur.

Virtutis maxima adminicula e religione petuntur. — Praeterea quos lex civilis non poteſt, eos ad officium ducit religio.

Re-

(152) Cic. de Rep. II. 3, 4, 5, 6.

Religio Ciceroni dicitur: „ Justitia erga
„ Deos (153); versaturque in metu Deo-
„ rum (154) et continetur eorum pio cul-
„ tu. (155)

„ Sit igitur hoc a principio persuasum civi-
„ bus, dominos esse omnium rerum ac mode-
„ ratores Deos, eaque quae gerantur, eorum
„ geri judicio ac numine, eosque optime de
„ genere hominum mereri, et qualis quisque
„ sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente,
„ qua pietate colat religiones, intueri piorum-
„ que et impiorum habere rationem. His enim
„ rebus imbutae mentes haud sane abhorrebunt
„ ab utili et a vera sententia. — Utiles autem
„ esse opiniones has, quis neget, cum intelligat,
„ quam multa firmentur jurejurando; quantae
„ salutis sint foederum religiones; quam multos
„ divini supplicii metus a scelere revocaverit?
„ quamque sancta sit societas civium inter ip-
„ sos, Diis immortalibus interpositis, tum judi-
„ cibus, tum testibus? (156)

„ Hinc est res praeclarissima ad *diuturnita-*
„ *tatem* reipublicae religio (157); quamobrem
„ re-

(153) Cic. ad Herenn. III. 2.
(154) — Top. C. 2.
(155) — de Rep. III. 7.
(156) — de Legg. II. 7.
(157) — de Rep. II. 14. Pro Sext. C. 46.

„ religionis esse et patronum et defensorem, magni
„ animi est, magni ingenii, magnaeque constan-
„ tiae. (158)

„ Sed nisi honesta de numine deorum ac men-
„ te sit opinio, nulla est erga eos pietas (159),
„ quare omnes superstitionis stirpes ejiciendae;
„ non enim superstitione tollenda, tollitur reli-
„ gio (160). Conservanda vero religio non
„ metu, sed conjunctione ea, quae est homini
„ cum Deo." (161)

(158) Cic. Pro Sext. C. 46.
(159) —— Pro Domo C. XXXXII.
(160) —— de Div. II. 72. cf. ib. I. 4.
(161) —— de Legg. I. 15.

CA-

CAPUT III.

DE CIVITATIS *PROPOSITO* EX SENTENTIA CICERONIS.

„ Hoc spectant leges, hoc vo-
„ lunt, incolumem esse civium
„ conjunctionem.

Cic. de Off. III, 5.

Capite 1°. diximus, cum de origine civitatis quaeritur, distinguendum esse inter causas, quae civitati originem dederunt, *Occasionales*, sive *Historicas*, et *Finales*, ita dictas.

De prioribus Cap. I. egimus, nunc de *Finalibus* agemus.

Quo proposito hic illic homines vitam civilem inierint, defectu monumentorum, ignoramus: ingeniis vero nostris proponere possumus aliquid, quod ratio praecipiat, ut *propositum* civitatis dicatur.

Ut homines nullam suscipiunt actionem, nisi spe boni cujusdam; ita nec societatem contrahunt,

hunt, nisi spe boni ex illa societate oriundi.

Sed quid et quale est illud, quod qui civitatem contraxerunt, sperarunt, sibique proposuerunt bonum? Aliis verbis: quid dici potest *propositum* civitatis?

Ciceroni placuit, generaliori enuntiatione, *utilitatis communione*, civitatem sociatam dicere (162). Accuratius autem populum sibi, civitatem cum iniret, proposuisse censet:

1°. Ut jura sua tuta haberet: sive statum justitiae.

2°. Ut beata et honesta vita frueretur.

I. Cives sibi proposuisse, censet Cicero, jura sua tuta habere.

„ Hanc ob caussam, inquit, *ut sua tenerent*, „ respublicae civitatesque constitutae sunt (163); „ et licet duce natura congregabantur homines, „ tamen *spe custodiae rerum suarum* urbium „ prae-

(162) „ Unum debet esse omnibus propositum, ut „ eadem sit utilitas uniuscujusque et Universorum." Cic. de Off. III. 6. V. porro Cic. de Rep. I. 25. — Hic loci Cicero populum etiam dicit *Juris consensu* sociatum. Hoc vero referendum videtur ad *fundamentum* civitatis; sive ad *Pactum sociale*, quod dicitur. Cf. Zachariae II. p. 68.

(163) Cic. De Off. II. 21.

„ praesidia quaerebant (164). Id enim proprium est civitatis, atque urbis, ut sit libera et non sollicita rei suae cujusque custodiae (165). Detrahere alteri sui commodi causa, magis est contra naturam, quam mors, dolor, quam cetera generis ejusdem. (166)

„ Imprimis igitur videndum erit ei, qui rempublicam administrabit, ut *suum* quisque teneat, neque de bonis privatorum publice fiat diminutio (167); eiqui opera danda est, ut *juris*, ut judiciorum aequitate *suum* quisque teneat et neque tenuiores propter humilitatem circumveniantur, neque locupletibus, ad sua vel tenenda, vel recuperanda, obsit invidia." (168)

Hoc propositum, juris tuti nempe, primum, summumque censendum est, idque ita existimavit Cicero; sine eo enim incolumis esse nequit civium conjunctio; estque tale quod omnibus aeque convenit, quodque omnes voluisse et velle intelligi possunt.

II. Propositum civitatis quoque habuit Cicero *vitam honestam et beatam*. „ Considerate „ nunc

(164) Cic. de Off. II. 12.
(165) — de Off. II. 22.
(166) — Ib. III. 5.
(167) — ib. II. 21.
(168) — ib. II. 24.

„ nunc (ita dicit) cetera, quam ſint proviſa „ ſapienter ad illam civium beate et honeste vi„ vendi ſocietatem; ea enim est prima cauſa „ coeundi, et id hominibus effici debet ex re„ publica, partim inſtitutis, alia legibus (169). „ Omnia fere in republica providenda ſunt pru„ denter ad illam civium *beate honesteque vi„ vendi ſocietaten* (170); unde profecto con„ ſtat, ad ſalutem civium, civitatumque inco„ lumitatem *vitamque hominum quietam et bea„ tam* inventas esſe leges (171), quibus ad„ ſcitis ſusceptisque cives honeste beateque vive„ rent." (172)

Vidimus, Ciceronem ſtatuisſe propoſitum civitatis esſe *jus tutum*, ſive *juris ſecuritatem*, *et vitam beatam et honestam*.

Dixit etiam *communione utilitatis ſociatam rempublicam*; porro *incolumitatem conjunctionis civium*, tanquam propoſitum civitatis memorat.

Primo obtutu pugna videtur esſe inter Ciceronis placita hac de re, quaſi non minus quam quatuor civitatis propoſita tradiderit, atque adeo ſibi parum conſtiterit.

Re

(169) Cic. de Rep. IV. 3.
(170) —— ib. VI. 3.
(171) —— de Legg. II. 5.
(172) —— ib. ib.

Re autem penitius perspecta, hae sententiae optime, ut mihi videtur, conciliari posfunt.

Incolumitas, si tuta et integra dicenda sit juris conservatio, nihil deflectit a proposito civitatis, quod dicitur jus tutum, *juris securitas*.

Vitam beatam et honestam etiam sibi proposuisse cives statuit Cicero. Sed num hoc propositum primum existimavit? — Licet ipsis Ciceronis verbis ad hanc quaestionem respondere nequeam, mihi tamen verosimile videtur, Ciceronem statuisse primum et summum civitatis propositum *juris securitatem;* remotius vero *vitam beatam et honestam.*

Haec conjectura quodammodo probabilior mihi videtur ex ordine, quo posuit Cicero duo illa proposita: „ constat profecto inquit, ad „ salutem civium, civitatumque incolumitatem, „ vitamque hominum quietam et beatam inven„ tas esse leges. " (173)

Ubi *primo* loco posuit incolumitatem, sive tutam et integram juris conservationem; *secundo* vitam beatam et quietam.

Si ex hoc ordine, Ciceronis placita conficere licet, *primum summumque* duxit civitatis propositum *juris securitatem*; *remotius* vero vitam beatam et quietam.

Et

(173) Cic. de Legg. II. 5.

Et recte ita: certum enim est, jure merito juris fecuritatem civitatis propofitum *fummum* appellari, cui uni alia omnia propofita infunt, quod univerfale est et omnes cives voluisfe cogitari posfunt.

Vita autem beata, honesta et quieta, habenda est pro *fructu*, quem cives capiunt ex jure tuto, ex legibus inftitutisque, quae ad incolumitatem civitatis funt inventa. — Utilitatis tandem communio, generali appellatione, dicenda erit fructus omnium bonorum et emolumentorum, quae cives percipiunt ex juris fecuritate, et ex vita quieta et beata.

Sic igitur pro viribus expofuimus *Ciceronis placita de origine, felicitate, et propofito civitatis:* quaeque de iis collegimus, jam judicio vestro Viri Clarisfimi! tradimus. Credo equidem, et peritiores et magis exercitatos mecum in arenam esfe descenfuros; attamen honestam praemii laudem, fi non fperare, optare certe licet. Quodfi in hacce nostra commentatione, nonnulla minus recte disputata reprehendit lector, ignoscat precor juveni, qui ftudiorum primitias virorum doctorum examini fubmifit.

T A N T U M.

E R R A T A.

Pag. 4. Praefatiu. *leg.* Praefatio.
— 12. Commentati *leg.* Commentatio
— 13. *lin.* 8 societatum *leg.* societatem
— 18. ὀλιγων *leg.* ὀλίγων
— 33 quisque est *leg.* quisque
— 39 appellantur *leg.* appellentur
— 40 consibimus *leg.* censebimus
— 40 pretia. *leg.* pretio,